

UDC 81'255.4:821.222.1

PARTIAL EQUIVALENTS IN PERSIAN-UKRAINIAN TRANSLATION OF CLASSICAL POEMS

A. Bocharnikova

PhD (Philology)

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

14, Tarasa Shevchenka Blvd., Kyiv, 01601, Ukraine

anna.bocharnikova3@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8977-9553

The problem of partial equivalence in translation has been the subject of scientific research for many decades, but on the basis of Persian-Ukrainian translation it still remains less studied. Lexicographers use a rather simple classification of partial equivalents: a situation where one word of the source language corresponds to two or more in the target language, and vice versa, a situation where two or more words of the source language correspond to only one in the target language. Although it's been used while translating texts by some researchers, it is convenient mostly for lexicographers. When translating real texts, we proceed from the postulate that the full lexical equivalent must reflect all aspects of the source language word and any word of the target language that has differences in at least one aspect of the meaning is automatically a partial equivalent. The most complete seems the division of meaning into five components: lexical (denotative), grammatical, stylistic, evaluative and cultural. The analysis of translation activity shows that translators are consistently and unmistakably aware of and take into account only the first two components. This article analyzes the differences in all components of the meaning of a word on the basis of the Persian classical poems. The reason for choosing these texts is the special significance of

© 2021 A. Bocharnikova; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The Oriental Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

poetry for understanding the Iranian culture and at the same time the author's desire to eliminate at least some difficulties that have suspended translation activity in the field of Persian poetry in Ukraine. To create the overall picture, we selected 18 works by eleven Persian poets from Rudaki to Hafez Esfahani. Total amount of partial equivalence cases identified among lexical units specific for poems is 74. Differences were analyzed for each of the five components of meaning, illustrated with examples, and it was found that for each of the components, differences occur both in isolation and in combination with other components. At the same time, cases of partial equivalence caused by differences only in isolation for one of the less obvious to translators components of meaning (stylistic, evaluative or cultural) comprise almost one third of total cases.

Keywords: partial equivalents, translation, classification of partial equivalents, components of word meaning, classical Persian poetry

А. М. Бочарнікова

ЧАСТКОВІ ЕКВІВАЛЕНТИ В ПЕРСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРІВ КЛАСИЧНОЇ ПОЕЗІЇ

Проблемі часткової еквівалентності на матеріалі різних мов присвячено значну кількість публікацій у світовій лінгвістиці. Постановку проблеми було здійснено в середині ХХ ст. Р. Якобсоном [Jacobson 1959, 233]. З того часу відбулися значні зміни в розумінні основних підходів до перекладу та оцінки його якості, що, відповідно, вплинуло і на підходи до розгляду явища часткової еквівалентності на різних мовних рівнях. Хронологія змін поглядів детально викладена в багатьох публікаціях [Leonardi 2000; Matulewska 2014; Жмаєва, Юхимець 2019]. Динаміка цих змін полягає у поступовому віддаленні від початкового формального текстоцентричного підходу до перекладу, у результаті якого створюється текст мовою перекладу, окремі елементи якого формально відповідають вихідному тексту. Згодом було усвідомлено, що ефективне використання такого тексту за призначенням далеко не завжди можливе. Як повна протилежність цьому підходу розвинулася скопос-теорія, згідно з якою головне в перекладі – реалізація мети заявника перекладу (це може бути автор тексту, і тоді перекладач справді має намагатися якомога повніше відобразити сукупність характеристик тексту, а може бути й інша особа, мета й інтереси якої відмінні від задумів автора тексту).

Представники цього підходу до перекладу охоче жертвують деталями семантики окремих елементів вихідного тексту, якщо це не шкодить досягненню комунікативної мети.

І зрештою в сучасній лінгвістиці досягнуто балансу цих відмінних поглядів, і більшість науковців усвідомлюють важливість як збереження семантики змісту тексту, так і реалізації комунікативної інтенції його автора, а в разі сприйняття перекладу носієм відмінної культури або особами іншого рівня освіти – адаптації тексту в такий спосіб, щоб він був зрозумілий цільовій аудиторії перекладу.

Дослідники виділяють три основних типи відношень між лексичною одиницею мови оригіналу та мови перекладу: повна, часткова та нульова еквівалентність [Gouws, Prinsloo 2008]. Водночас поняття часткового лексичного еквівалента часто залишається у працях недеталізованим. У різних частинах світу повторюваною є така спроба деталізації цього поняття і класифікування часткових еквівалентів [Lixiang 2018; Marolova, Gjorgjevska 2015]: 1) ситуація, коли певній лексичній одиниці вихідної мови відповідають дві чи більше в мові перекладу, і 2) ситуація, коли двом чи більше лексичним одиницям мови оригіналу відповідає одна в мові перекладу. Грунтуються такі дослідження на праці В. Коллера 2001 [Koller 2001, 230].

Окремі дослідники виділяють, крім поняття *partial equivalence*, ще окремий термін *near equivalence* “майже еквівалентність”, назва якого схожа, і тому його треба чітко відмежовувати. У таких випадках мова йде про контекстуальні еквіваленти, тобто слова або вирази, які формально не є перекладами одне одного, проте в окремих конкретних текстах здатні повноцінно замінити собою слова чи вирази вихідної мови. Особливо часто така ситуація спостерігається в галузевих перекладах: наприклад, у юридичних текстах, де терміни з відмінною семантикою несуть тотожне функціональне навантаження. Як приклад у статті словацької дослідниці М. Мюллерової Шіфлетт [Müllerová Shiflett 2012, 31] наведено англійський термін *common law wife* “цивільна дружина” та словацький *družka* “приятелька”. Словацьке слово формально жодним чином не є перекладним еквівалентом англійського словосполучення, проте в юридичних текстах права та

обов'язки цієї *družki* та *common law wife* в інших юридичних системах повністю збігаються, що дає підстави говорити про функціональний або контекстуальний еквівалент.

Розгляд проблеми часткової еквівалентності саме в кількісній площині (одному слову вихідної мови відповідають кілька в мові перекладу, і навпаки) зумовлений актуальністю і зручністю такого підходу для лексикографів. Справді, при укладанні двомовного словника одним із головних питань є те, скільки еквівалентів варто навести у статті перекладу лексеми вихідної мови. Проте під час практичного перекладу текстів, а особливо художніх, відчувається нестача поглибленого аналізу відмінностей між лексичними одиницями вихідної мови та їхніми частковими еквівалентами. Тому нам видається доцільним дослідити, чим саме відрізняються такі слова, крім їхньої кількості, оскільки навіть за умови повної еквівалентності перекладач часто стикається із ситуацією, коли одному слову мови оригіналу відповідають кілька в мові перекладу. В українсько-перському перекладі таке становище є звичайним¹. Отже, розгляд кількісної площини цього явища корисний для лексикографів, проте не надає істотної інформації перекладачам-практикам.

Отже, нами було поставлено за мету деталізувати типи відмінностей, наявних між частковими еквівалентами. Для цього ми відштовхуємося від думки, що повний лексичний еквівалент відображає усі компоненти значення слова вихідної мови. Найповнішим нам видається опис компонентів значення слова, наведений у праці В. П. Беркова: 1) лексичне значення, 2) граматичне значення, 3) стилістичне значення, 4) оцінне значення, 5) культурний компонент значення слова [Берков 2004, 137]. Зокрема, під поняттям *лексичне значення* мається на увазі денотативна відповідність звукової форми слова конкретному предмету, явищу, ситуації чи їхнім властивостям або відношенням між ними у реальному світі. Тобто це фактично є семантикою слова. Поняття *граматичне значення* охоплює сукупність граматичних ознак слова, як-от його належність до певної частини мови, здатність

¹ Наприклад, укр. слово *довіра* еквівалентне перським *اطمينان etminān* та *اعتماد e'temād*, причому обидва перські відповідники є абсолютно взаємозамінними в текстах будь-якого стилю і водночас повними еквівалентами українського слова.

поєднуватися з певними прийменниками для утворення словосполучення, рід, число і т. д. Стилістичне значення – це компонент, що визначає здатність або нездатність слова бути вжитим у текстах певних стилів та надання цим словом стилістичного маркування текстові, у якому воно наявне. Оцінне значення – це компонент, відповідальний за наявність чи відсутність додаткового позитивного або негативного емоційного навантаження слова. Фактично він виражає ставлення мовця до предмета мовлення. В одній з наших попередніх публікацій наведено приклад ізольованої відмінності між перськими й українським словом лише за цим компонентом – укр. слово *цікавість* та два його перських відповідники *کنجکاوى konjkāvi* та *فضولى fozuli*, серед яких перше – це позитивна і схвалена суспільством цікавість до питань навчальних, наукових та ін., а друге – це засуджувана суспільством цікавість людини до деталей життя та справ інших людей [Бочарнікова 2010, 308]. І, нарешті, культурний компонент значення відображає особливе ставлення носіїв мови до певного слова чи поняття, увесь шлейф прецедентних текстів та феноменів, що його стосуються. Скажімо, *калина* для українців і для росіян – це не те саме, хоча відповідна рослина наявна в обох країнах.

Природно, що під час міжмовного перекладу часткові еквіваленти можуть відрізнятися як ізольовано лише за одним з компонентів, так і за кількома одразу. Наприклад, негативне оцінне забарвлення слова може зумовити його стилістичне заниження, тобто або належність його до просторіччя і, отже, суто до розмовно-побутового стилю, або неможливість вжити слово в певних жанрах художнього стилю, зокрема в поезії.

Окремо треба наголосити на особливому значенні для персько-українського перекладу саме творів класичної поезії, оскільки вона являє собою основу перської культури і містить повну картину палітри почуттів і психо-емоційних станів іранців, сучасні покоління яких виховуються в системі освіти під впливом цих творів. Загальний обсяг перської класичної поезії з огляду на початок її розквіту в X ст. і безперервний з того часу розвиток вражає своїми масштабами. Твори Гафеза, Сааді, Моуляві й О. Хаяма є визнаними шедеврами світової поезії. Водночас на українську мову здійснено переклад лише окремих частин доробків деяких перських поетів (детальніше українські переклади проаналізовано

в праці Т. Ф. Маленької [Маленька 2003]). Над українськими перекладами працювали А. Ю. Кримський, В. О. Мисик, Я. Є. Полотнюк та Р. Р. Гамада. Звичайно, перекладалися лише твори найвідоміших за межами Ірану поетів, тому десятки імен перських класиків залишилися взагалі поза цим процесом.

Перешкоди на шляху до створення якісних і повних перекладів можна поділити на ті, що мають літературне та власне лінгвістичне джерело походження. До літературних ми відносимо жанрово-стилістичні особливості перської класичної поезії, як-от монорима (у касидах і газелях), наявність радифа, необхідність наведення довгих сюжетних ліній у поетичній формі (у жанрі маснаві), неможливість відтворити такі традиційні перські художні засоби як *ігам* (каламбур, або багатозначність, у негумористичному творі) і *дженас* (художнє використання омонімів і паронімів). Справді, важко уявити український поетичний текст завдовжки понад сторінку, у якому б кожен другий рядок закінчувався на той самий склад (монорима) і після цього ще повторювалося б слово чи словосполучення, яке б органічно вкладалося в текст кожного другого рядка (радиф), та водночас зберігалася б емоційна й естетична наповненість тексту. Окрім того, висока частотність використання художніх засобів, у яких звукову або графічну форму слова поєднано з певними значеннями, потребує мови з великою кількістю коротких схожих між собою слів. І навіть якщо перекладачеві вдасться підібрати два схожих за зовнішньою формою українських слова, у них може бути цілком відмінна семантика, й, отже, художній засіб не вдасться відобразити в перекладі. А. Ю. Кримський та В. О. Мисик долали цю проблему шляхом віддалення від тексту оригіналу і поєднання художнього перекладу з фрагментами переспіву, що потребує поетичного хисту і не під силу звичайному фахівцю з перекладу.

Лінгвістичне джерело походження труднощів перекладу полягає в неповному сприйнятті й розумінні середньовічних текстів носіями сучасної перської мови, а тим більш іноземцями, що опанували перську мову як фах. В університетах викладають сучасну перську мову; мова класичних поетичних творів має низку граматичних та лексичних відмінностей, що різняться залежно від століття та регіону укладання вірша і, як правило, перебувають поза межами навчальної програми закладів вищої освіти.

На початку нинішнього століття у Львівському національному університеті імені Івана Франка, у якому працювали на той час перекладачі класичних текстів Я. С. Полотнюк і Р. Р. Гамада, сформувався інший підхід: вектори і пріоритети освітньої діяльності було розставлено так, що в центрі уваги опинилося читання середньовічних текстів (здебільшого прозових). Автори підходу поставили перед собою високу мету виховати покоління перекладачів перських класичних творів. Проте задум не вдалося реалізувати повною мірою, оскільки фаховий рівень володіння мовою потребує постійної мовної практики, яку важко замінити читанням і перекладом текстів. Тому природно, що покоління студентів здобуло фахову кваліфікацію, але не розпочало активної перекладацької діяльності.

Виправити ситуацію з нерозумінням студентами творів перської класичної поезії свого часу був покликаний навчальний посібник авторки цієї статті під назвою “Перська поезія: тексти, коментарі, переклади” [Бочарнікова 2013]. У ньому було використано новий, не засвідчений в іншій навчальній та науковій літературі підхід: було вжито заходів для поетапної підготовки студентів до самостійного сприйняття незнайомих поетичних творів класичного періоду. Для цього авторкою відібрано поезії, у яких зустрічаються всі основні й найчастотніші типи граматичних відмінностей від сучасної мови. Відмінні від сучасних перські граматичні конструкції й часові форми для наочності були відокремлені й “перекладені” сучасною перською мовою. Слова, специфічні для художнього стилю перської мови, і зокрема для поетичних текстів, також виділено, оскільки вони через схильність середньовічних персів до традиції наслідування й наступництва в поезії буквально кочують із вірша у вірш у всі періоди розвитку перської поезії і наявні навіть у сучасних поетичних творах стилю *шере ноу*. Місця, розуміння яких потребує володіння специфічними фоновими знаннями, пояснено в коментарях. Застосовані поетами художні засоби також пояснено в окремій рубриці.

У такий спосіб нездоланну для студентів комплексну проблему було подрібнено на окремі частини, з кола навчальних завдань студентів від початку вилучено питання суто лінгвістичні, літературні й культурні і залишено тільки власне питання перекладу.

Переклад здійснювався студентами під час навчальних занять, однак у посібнику для самоперевірки містилися переклади його авторки. Отже, авторкою цієї статті було здійснено лінгвістичний переклад обраних поетичних творів класиків перської поезії – від Рудакі (X ст.) до Гатефа Есфгані (XVIII ст.)². Було вирішено здійснити не художній, а лінгвістичний переклад, щоб запобігти відходам від тексту оригіналу і, відповідно, втраті навчальної цінності посібника. Однак переклад не є формально підрядковим, оскільки за умови можливості не віддалятися від тексту оригіналу було здійснено спробу зберегти естетичну цінність текстів, а в разі наявності ідіоматичних виразів або натяків у перекладі було відображено не зовнішню форму сказаного, а те, що цим хотів донести до слухача поет.

Під час здійснення перекладу найістотніша незручність полягала в наявності часткових еквівалентів, що потребувало ухвалення рішення стосовно перекладацької стратегії в кожному конкретному випадку: ужити частковий еквівалент і згодом компенсувати його відмінність у продовженні фрази, навести частковий еквівалент без уживання додаткових заходів (коли це не принципово для сенсу фрази) або взагалі в разі неможливості навести у фразі цей частковий еквівалент збільшити масштаб перекладу і донести повною мірою сенс сказаного в межах не слова чи словосполучення, а фрази чи кількох взаємопов'язаних фраз³. Проте проблема вибору перекладацької стратегії постає лише після усвідомлення факту того, що наявний в українській мові еквівалент є не повним, а лише частковим. Аналіз як результатів навчальної перекладацької діяльності студентів, так і визнаних українських поетичних перекладів виявив той факт, що стабільно

² Останньому приписують наслідування стилю Сааді й Гафеза і, відповідно, відзначають наявність у його поезіях мовних особливостей періоду більш раннього, ніж той, у який жив і діяв поет.

³ Авторка статті свідомо уникає поняття “речення”, оскільки у творах класичної перської поезії не існувало традиції ставити крапки, межі граматичного речення не були чітко визначені і в багатьох місцях крапки фактично можна проставити кількома способами, діставши складно-сурядні речення різної довжини. Тому ми замість зазначеного поняття, що є категорією мови, користуємось поняттям “фраза”, що є категорією мовлення.

безпомилково перекладач усвідомлює лише відмінності лексичного, тобто денотативного, компонента. Однак всебічне розуміння значення слова потребує усвідомлення принаймні чотирьох інших компонентів. залишення поза увагою будь-якого з них спричиняє зниження якості перекладу під час навчальної діяльності та зумовлює віддалення від тексту оригіналу під час фахового поетичного перекладу.

Тому нам вдалося доречним проаналізувати випадки наявності часткових для персько-українського перекладу еквівалентів у поетичних текстах класичного періоду, деталізувавши водночас відмінності між ними за п'ятьма компонентами значення слова. Загалом проведено аналіз вісімнадцяти поетичних творів таких перських поетів, як Рудакі, Фердоусі, Мас'уд Са'д Салман, Незамі, Аттар, Анварі, Моуляві, Сааді, Гафез, Джамі та Гатеф Есфгані.

Досвід здійснення підрядкового персько-українського перекладу під час укладання навчального посібника показав, що явище часткової еквівалентності є досить поширеним у перських поетичних текстах. Частина з таких еквівалентів є спільною для будь-якого виду персько-українського перекладу⁴ і не визначає специфіку саме творів класичної поезії. Однак у цій публікації увагу приділено лексичним одиницям, притаманним саме перським класичним поетичним текстам. Головним нашим наміром було окреслити основні типи часом непомітних з першого погляду відмінностей лексики перського поетичного дискурсу з метою допомоги майбутнім перекладачам перських поетичних творів українською мовою. Часткові еквіваленти для цього обрано за такими критеріями: слова мають зустрічатися більш ніж в одному поетичному тексті, водночас вони не мають бути притаманними офіційно-діловому, розмовно-побутовому та науковому стилям сучасної перської мови або мати в них відмінне значення (у перськомовних текстах публіцистичного і конфесійного стилів допускаються вкраплення лексики художнього стилю). І, звісно, для того, щоб стисло відобразити картину, наявну в перській поетичній лексиці, потрібно було проаналізувати тексти різних авторів, через що став у пригоді вищеназваний навчальний посібник.

⁴ Наприклад, службові частини мови, дієслова з високою частотністю вживання.

Отже, у вісімнадцяти творах, авторами яких є одинадцять поетів, сумарно зафіксовано 74 випадки часткової еквівалентності в сегменті лексики, притаманної саме таким текстам. Із кількісного погляду вибірки однотипних елементів обсягом у понад 70 вважаються репрезентативними. Отже, маємо сподівання окреслити хоча б загальну картину ситуації, у яку потрапляє потенційний перекладач творів класичної перської поезії під час вибору українських перекладних еквівалентів.

Проведений нами аналіз лексичних одиниць перських поетичних творів, до яких в українській мові наявні лише часткові еквіваленти, виявив, що відмінності за кожним із п'яти компонентів значення слова можуть спостерігатися як у поєднанні з іншими, так і ізольовано. Зокрема, відмінності денотативного компонента, який іноді сприймається перекладачами і дослідниками як єдиний або головний, становили 36 випадків (тобто лише 48,6 % від загального спостереженого обсягу випадків часткової еквівалентності). Ізольовано й без відмінностей в інших компонентах зафіксовано 20 випадків, що становить 27 %. Отже, спостерігаємо картину, коли менш ніж третина випадків часткової еквівалентності для лексичних одиниць перської поезії викликана відмінностями основної семантики слів, тобто денотативним компонентом їхніх значень. Розглянемо кілька характерних прикладів. Перське слово سامان *sāmān* фактично означає поєднання понять “порядок” і “спокій”. Залежно від контексту перекладач може обрати перший чи другий з цих перекладних еквівалентів, проте жоден з них не відобразить семантику слова повністю. Перське слово خرامیدن *xarāmidan* відсутнє в сучасному живому мовленні, проте в середньовічних віршах досить поширене й означає “йти”, але за виразом тлумачного словника М. Моїна رفتن از روی ناز *raftan az ruye nāz* “йти кокетливо” [1406, 1996 معین]. У тексті вірша поет казав так про себе, і нам довелося здійснити переклад за допомогою слова “походжати”, яке лише приблизно відображає семантику перського дієслова. Іноді відмінності денотативного плану значення є менш очевидними. Наприклад, перське слово بیابان *biyābān* на перший погляд повністю відповідає українському поняттю “пустеля”. Однак позначена словом реалія відмінна – в уяві носіїв української мови пустеля піщана, бо такою її зображують на малюнках у підручниках та показують

у ЗМІ. Однак більшість іранських пустельних територій – кам’яні. Для перекладу слова окремо від контексту цей факт, звичайно, значення не має, однак при вживанні слова в різних фразах можуть виникати смислові втрати.

Другий компонент значення – граматичний – також часто стає предметом відмінностей. У цій статті нас цікавлять не всі відмінності граматичних категорій між двома мовами, а лише ті, що становлять специфіку класичної поетичної лексики (тобто випадки за межами регулярних міжмовних відповідностей, зумовлених правилами граматики). Таких випадків у нашій вибірці текстів знайдено 19, з них 17 ізольовано від інших компонентів значення (відповідно 25,7 % та 23 % усіх зафіксованих випадків). Наведемо приклади. Перське слово *بسا* *basā* означає кличну форму слова “багато”. Ми навмисно не користуємося поняттям *кличний відмінок*, оскільки категорія відмінків відсутня як у сучасній перській мові, так і в мові класичного періоду. Натомість в українській мові кличний відмінок наявний, але в нього неможливо поставити слово *багато*. Отже, бачимо незручність суто граматичної природи. У перекладі відповідного фрагмента вірша Рудакі нами було наведено: “О, як багато...” Іншим яскравим прикладом відмінностей граматичного плану і труднощів перекладу, викликаних ними, є повторювані крізь століття розвитку перської поезії слова на зразок *دلبر* *delbar* та *جانان* *jānān*. Умовно ми перекладемо їх “кохана”. У перській мові відсутня граматична категорія роду. Цей факт полегшує вивчення мови і не продукує жодних значних труднощів до тих пір, поки фахівець не зацікавиться перекладом перської суфійської поезії. У традиціях іранського мусульманського релігійного містицизму та суфізму основоположним є прагнення суфія-містика до єднання з Богом. Водночас почуття любові до Всевишнього порівнювалися з коханням, емоції релігійного екстазу – зі сп’янінням, містичні знання – з вином і т. д. Тому у віршах хорасанського стилю слова *دلبر* *delbar* або *جانان* *jānān* стосувалися жінки або дівчини, у яку був закоханий поет, проте у віршах іракського стилю перської поезії цими словами могли говорити про Бога. У цьому разі постає серйозна дилема для перекладача. Він може вжити форму жіночого роду *кохана*, нівелювавши релігійно-містичні почуття поета і перетворивши його містичну любов до Творця на звичайне кохання до

жінки, і в такий спосіб не донести до читача основну ідею вірша. Однак з естетичного погляду твір матиме привабливий і природний вигляд для української аудиторії. Саме цей шлях обрали перекладачі перської поезії від А. Ю. Кримського і надалі. Гідної альтернативи цьому поки що не знайдено, оскільки еквіваленти “коханий” або “кохане” видаються ще більш недоречними. Теоретично в безсумнівно суфійських віршах із релігійним забарвленням можна було б навести словосполучення на кшталт “любий Творець”, але це спростило б перський текст, що тяжіє до непрямого вираження думок.

У перській поезії можна зустріти також слова, часткові еквіваленти до яких в українській мові відрізняються за стилістичним компонентом значення. У нашій текстовій вибірці таких слів виявилось 21, з них ізольовано лише за цим компонентом значення мають часткові еквіваленти 12 перських слів (відповідно 10,8 % та 5,4 %). Проілюструємо прикладами. Перське слово *جگر* *jegar* означає “печінка”. Денотативна відмінність відсутня, оскільки перське й українське слова позначають той самий орган людини. Граматичних відмінностей, що виходять за межі, характерні для більшості слів, нема (це також іменник в однині, відсутність категорії роду тут не створює додаткових труднощів). Однак у перській мові функціонує два синоніми з таким значенням. Інше слово *كبد* *kabed*, також “печінка”, вживається в медичних контекстах, а в поетичних творах фігурує *جگر* *jegar*. Натомість в українській мові відсутній поетичний відповідник слова “печінка”. Загалом у перській мові досить поширене явище, коли звичайні слова з повсякденною тематикою мають свої поетично-художні синоніми. Частина таких лексичних одиниць може вживатися суто в текстах художнього стилю (наприклад, існують такі синоніми до слів із семантикою “вино”, “осінь”, “лайка”, “срібло”, “циган”, “шинок” і т. д., у додатку навчального посібника такі слова подано окремим списком (с. 116–118). Існують дещо відмінні ситуації, коли в перському високохудожньому поетичному тексті, у якому оспівано релігійно-містичні почуття або кохання, вжито слово, яке у сприйнятті поета і носіїв його мови й культури видається доречним і природним у тексті. Однак при перекладі його українською мовою єдиний його прямий відповідник виходить далеко за межі художнього стилю і піднесеної манери

поетичного мовлення. У дослідженій текстовій вибірці в поезіях зазначеної вище тематики засвідчено такі слова, як مشتری *moštari* “клієнт”, دولت *doulat* “уряд”, مگسران *magasrān* “мухобійка”.

Відмінності в оцінному компоненті значення слів також трапляються при персько-українському перекладі поетичних текстів. Окремим перським словам властиве додаткове позитивне або негативне емоційне навантаження, відсутнє в їхніх українських відповідниках, або навпаки, український еквівалент несе додаткове емоційне навантаження, не характерне для перського слова. Цей компонент значення часто не усвідомлюється як дослідниками, так і перекладачами. Проте в перекладі поезій, покликаних донести до адресата почуття й емоції автора, брак уваги до цього аспекту здатен продукувати втрати емоційного забарвлення тексту. У проаналізованих поезіях знайдено вісім таких випадків, у чотирьох із них відмінності наявні ізолювано лише за оцінним компонентом. Це становить відповідно 10,8 % та 5,4 %. Наведемо приклади. Перське слово چنگ *čang* перекладається як “кігті”. Однак у більш ранній період перської поезії це слово вживали і щодо людей, навіть до славетних героїв перської епічної поеми “Шахнаме” Фердоусі. У цьому разі український відповідник має негативну конотацію, відсутню в перському слові в час укладання поетичного твору. Або, наприклад, перське слово بالين *bālin*, що перекладається “подушка”, має тотожну з українським денотативну відповідність, аналогічні (крім відсутнього в перській мові роду) граматичні характеристики та універсальну стильову належність, тобто за трьома першими компонентами значення відмінності відсутні. Однак у нейтральних та позитивних контекстах, пов’язаних зі сном, зазвичай уживають інший денотативно і стилістично тотожний синонім – بالش *bāleš*. Натомість слово بالين *bālin* використовують у негативних контекстах, пов’язаних із перебуванням у ліжку внаслідок хвороб (недарма в сучасній перській мові відносний прикметник від цього кореня بالينى *bālini* означає “клінічний”). Перському слову افشاندن *aḫšāndan* “кидати”, “кинути” (певний предмет), навпаки, властиве позитивне емоційне забарвлення, відсутнє в українського відповідника.

Відмінності між частковими еквівалентами можуть міститися і в культурному компоненті значення слів. У досліджених віршах

таких випадків знайдено десять, у чотирьох із них відмінності наявні лише в цьому компоненті значення, що становить відповідно 13,5 % і 5,4 %. Проілюструвати цей тип відмінності можна на прикладі слова *کیوان keyvān* “Сатурн”. Денотативна відповідність перського та українського слів тотожна, граматичні відмінності, що утруднюють переклад, відсутні, так само як і стилістичні відмінності. Проте значення цього перського слова має специфічний культурний компонент, відсутній в українській мові. В Ірані ще в доісламські часи існувала розвинена система зороастрійських астрологічних уявлень, вплив яких можна широко спостерігати в поетичних текстах до XIII ст. включно. Поети охоче використовували у творах різної тематики назви планет і деякі астрологічні терміни. Кожен день тижня асоціювався з певною планетою, що мала на нього підвищений вплив. Сатурн мав нещасливий, фатальний вплив на перебіг подій і долю людей, що народилися під його впливом. Тому, коли Фердоусі каже: “Господь Сатурна і неба, що обертається”, він має на увазі “Господь, який управляє нещастями і перебігом подій”. Однак треба зазначити, що слово *کیوان keyvān*, зрештою, не було істотного негативного забарвлення, оскільки й досі є перським чоловічим ім'ям [Список... 1983, 780]. Отже, бачимо ізольовану відмінність лише за п'ятим компонентом значення. Або, наприклад, середньовічна перська словоформа *دريوزه daryuze* “жебракство” теж має свій відмінний культурний компонент значення. Традиційно в кількох сектах мусульманських містиків-суфіїв існувала практика жебракування з метою приборкання пихи і зайвих амбіцій, які заважали просуванню суфія на шляху духовного вдосконалення. Тобто жебракувати могли навіть забезпечені й освічені люди, і це вважалось корисним для душі. В українській культурі такі конотації відсутні.

Отже, аналіз випадків часткової еквівалентності під час персько-українського перекладу поетичних перських творів класичного періоду показав, що відмінності між перськими лексичними одиницями та їхніми українськими відповідниками мають різну природу. Крім відмінностей у денотативному і граматичному компонентах значення, які здебільшого бувають одразу помічені перекладачами та дослідниками, регулярно трапляються

також відмінності в менш очевидних компонентах значення – стилістичному, оцінному і культурному. Зокрема, сумарно відмінності в цих “непомітних” компонентах становлять 52,7 % у поєднанні з відмінностями в інших компонентах та 27 % ізольовано. Це означає, що майже третина випадків часткової еквівалентності припадає на відмінності лише в цих компонентах значення слова. А загалом відмінності в “неочевидних” компонентах значення наявні в більш ніж половині випадків часткової еквівалентності, що варто враховувати під час викладання перекладознавчих дисциплін та при здійсненні перекладів перських класичних поетичних творів.

ЛІТЕРАТУРА

Берков В. П. Двухязычная лексикография: Учебник. Москва, 2004.

Бочарнікова А. М. Перська поезія: тексти, коментарі, переклади. Київ, 2013.

Бочарнікова А. М. Часткові еквіваленти в перекладних перських словниках // Studia Linguistica: Збірник наукових праць до 80-річного ювілею професора Нікітіної Фіонілли Олексіївни. Вип. 4. Київ, 2010.

Жмаєва Н., Юхимець С. До питання визначення критеріїв оцінювання адекватності перекладу // Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. № 29. 2019.

Маленька Т. Ф. Особливості засвоєння перської класичної поезії, філософії та мистецтва українською поезією XIX–XX ст. // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. № 7. 2003.

Список личных имён // Персидско-русский словарь. Под ред. Ю. А. Рубинчика. В 2-х т. Т. 2, Москва, 1983.

Gouws R. H. and Prinsloo D. J. What to say about mañana, totems and dragons in a bilingual dictionary? The case of surrogate equivalence // Proceedings of the XIII EURALEX International Congress. Barcelona, 2008.

Jakobson R. On linguistic aspects of translation // On translation. Cambridge, 1959.

Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Wiesbaden, 2001.

Leonardi V. Equivalence in Translation: Between Myth and Reality // **Translational Journal**. Vol. 4, No. 4, 2000. URL: <https://translationjournal.net/journal/14equiv.htm> (дата звернення: 27.08.2021).

Lixiang L. Partial equivalences in bilingual dictionaries: Classification, causes and compensations // **Lingua**. 214, 2018.

Marolova D. and Gjorgjevska E. Equivalence in Translation through German, French and Macedonian Examples // **International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR)**. Vol. 24, No. 7, 2015.

Matulewska A. In quest for sufficient equivalence, Polish and English insolvency terminology in translation. A comparative study // **Studies in Logic, Grammar and Rhetoric**. 38 (51), 2014.

Müllerová Shiflett M. Functional equivalence and its role in legal translation // **English Matters**. III, 2012.

معین م. فرهنگ فارسی. در 6 جلد. ج. 1. تهران، 1375.

REFERENCES

Berkov V. P. (2004), *Dvuyazychnaya leksikografiya: Uchebnik*, Astrel', Moscow. (In Russian).

Bocharnikova A. M. (2013), *Pers'ka poeziya: teksty, komentari, pereklady*, Gordon, Kyiv. (In Ukrainian).

Bocharnikova A. M. (2010), “Chastkovi ekvivalenty v perekladnyh pers'kyh slovnykah”, in *Studia Linguistica: Zbirnyk naukovykh prats' do 80-richnoho yuvileyu profesora Nikitinoyi Fionilly Oleksiyivny*, Vyp. 4, Kyiv, pp. 305–10. (In Ukrainian).

Zhmayeva N. and Yuhymets' S. (2019), “Do pytannya vyznachennya kryteriyiv otsynuvannya adekvatnosti perekladu”, *Naukovyy visnyk PNPu im. K. D. Ushins'koho*, No. 29, pp. 104–19. (In Ukrainian).

Malen'ka T. F. (2003), “Osoblyvosti zasvoyennya pers'koyi klasychnoyi poeziyi, filosofiyi ta mystetstva ukrayins'koyu poeziyeyu XIX–XX st.”, *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Shidni movy ta literatury*, No. 7, pp. 58–71. (In Ukrainian).

Spisok lichnyh imen (1983), *Persidsko-russkiy slovar'*, Ed. by Yu. A. Rubinchika. V 2-h t., T. 2, Russkiy yazyk, Moscow, pp. 773–87. (In Russian).

Gows R. H. and Prinsloo D. J. (2008), “What to say about mañana, totems and dragons in a bilingual dictionary? The case of surrogate

equivalence”, in *Proceedings of the XIII EURALEX International Congress*, Barcelona, pp. 869–77.

Jakobson R. (1959), “On linguistic aspects of translation”, in *On Translation*. Cambridge, pp. 232–39.

Koller W. (2001), *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Quelle & Meyer, Wiebelsheim.

Leonardi V. (2000), “Equivalence in Translation: Between Myth and Reality”, *Translational Journal*, Vol. 4, No. 4, available at: <https://translationjournal.net/journal/14equiv.htm> (accessed 27 August 2021).

Lixiang L. (2018), “Partial equivalences in bilingual dictionaries: Classification, causes and compensations”, *Lingua*. 214, pp. 11–27.

Marolova D. and Gjorgjevska E. (2015), “Equivalence in Translation through German, French and Macedonian Examples”, *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR)*, Vol. 24, No. 7, pp. 405–11.

Matulewska A. (2014), “In quest for sufficient equivalence, Polish and English insolvency terminology in translation. A comparative study”, *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 38 (51), pp. 167–88.

Müllerová Shiflett M. (2012), “Functional equivalence and its role in legal translation”, *English Matters*, Vol. III, pp. 29–33.

Moin M. (1996), *Farhange Farsi, Dar 6 jeld. Jelde 1*, Amir Kabir, Tehran. (In Persian).

A. M. Бочарнікова

**ЧАСТКОВІ ЕКВІВАЛЕНТИ
В ПЕРСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ
ТВОРІВ КЛАСИЧНОЇ ПОЕЗІЇ**

Проблема часткової еквівалентності при перекладі стає предметом наукових розвідок вже протягом багатьох десятиліть, проте на матеріалі персько-українського перекладу вона все ще залишається малодослідженою. Лексикографи послуговуються досить простою класифікацією часткових еквівалентів: ситуація, коли одному слову вихідної мови відповідають два чи більше в мові перекладу, та навпаки, ситуація, коли двом чи більше словами вихідної мови відповідає лише одне в мові перекладу. Попри те що деякі дослідники застосовують її також і під час перекладу текстів, зручною вона є здебільшого для лексикографів. Під час перекладу реальних текстів ми виходимо з постулату, що повний лексичний еквівалент має відображати усі аспекти слова вихідної мови

і будь-яке слово мови перекладу, що має відмінності хоча б в одному з аспектів значення, автоматично є частковим еквівалентом. Найповнішим нам видається поділ значення на п'ять компонентів: лексичний (денотативний), граматичний, стилістичний, оцінний і культурний. Аналіз перекладацької діяльності показує, що стабільно безпомилково усвідомлюються перекладачами і, відповідно, беруться до уваги під час здійснення перекладу лише перших два компоненти. У цій статті проаналізовано відмінності в усіх компонентах значення слова на матеріалі текстів перської класичної поезії. Причиною вибору саме цих текстів є особливе значення поетичних творів для розуміння культури Ірану і водночас прагнення автора публікації усунути хоча б деякі труднощі, що на цей час призупинили активну діяльність у сфері перекладу перської поезії в Україні. Для створення загальної картини нами було обрано 18 творів одинадцяти перських поетів – від Рудакі до Гатефа Есфгані. Загалом виявлено 74 випадки часткової еквівалентності в лексиці, що становить специфіку саме класичних поетичних творів. Відмінності проаналізовано за кожним із п'яти компонентів значення, проілюстровано прикладами і встановлено, що за кожним з компонентів відмінності трапляються як ізольовано, так і в поєднанні з іншими компонентами. Зокрема, майже третину становлять випадки часткової еквівалентності, спричинені відмінностями лише ізольовано за одним з менш очевидних для перекладачів компонентів значення (стилістичним, оцінним або культурним).

Ключові слова: часткові еквіваленти, переклад, класифікація часткових еквівалентів, компоненти значення слова, класична перська поезія

Стаття надійшла до редакції 10.09.2021